

ייתכן שיש חשיבות בדבר שהתבצרות זו בתורה ומצוות, אשר באה מתוך תשישות הכוח, תהיה מודעת לשומרי המצוות, כי בשעה שיסוד נפשי נעשה מודע לבעליו, אין הוא סומך עליו יותר מדי. גם ההתבצרות בגאולת העם, שדחתה את שמירת המצוות העיקריות ביהדות, אינה טובה, כי כללו של דבר: כל התבצרות הרוחה נתונים חיוניים אינה חיובית, אך ההתבצרות של החרדים בשמירת המצוות קשה היא לישראל כיום הזה מן ההתבצרות בגאולת העם של החילוניים, כי לפי מצבנו עכשיו הגאולה קודמת לכול, משום שהסכנה לקיום האומה גדלה. אין לשכוח שאנחנו נמצאים עדיין במצב כזה שעלינו להיות לעם ול להיות למדינה, ואין אנחנו חיים במצב שהעם והמדינה כבר קיימים ועומדים (אדם הסומך יותר מדי על הקיים שאינו מבוסס — משלה את עצמו). במצבנו עכשיו קיומו של ישראל קודם לקיום התורה והמצוות, וההתבצרות בתורה ומצוות הרוחה את השאיפה להיגאל היא מן החטאים הגדולים.

בעתיד ירבו מוסדות החינוך של החרדים, הדתיים ואנשי-המסורת בישראל, ועל-כן יש לעמוד על נקודת תודעה זו שבחינוכם, והיא — ההתבצרות הבאה מתוך תשישות הכוח.

סינתזה ישראלית של הומאניזם ודת

אהוד בן עזר משוחח עם פרופ' ש"ה ברנמן

(מתוך הסידרה „מחיר הציונות“)

וב- „Weltbühne“ של זיגפריד יעקוב־זון — מעל דפיו זרקו היהודים מדי שבע בשבוע איזו זריקה של שלילה ושל ריגון לתוך דמו של העם הגרמני. הם, היהודים, ראו הרבה, ומתוך מצבם נטול-האחריות יכלו להרשות לעצמם לגלות את כל הצדדים השליליים שבחיי העם הגרמני; הם יכלו לצחוק על הקצין הגרמני, על הבורגני הגרמני ועל הבית הגרמני — ולגלות בהם את כל הצדדים השליליים. הדבר התחיל כבר עם היינה.

ייתכן כי בשביל העם הגרמני היה בזה מין סֶמֶרפא ומחיה על ידי גרימת כאבים וגם בצורה של הלעגה, אך דומני שאנחנו הציונים, ובצדק, סלדה נפשנו מן התפקיד הזה. מובן שהיו אנשים, גם מבין הגויים, שראו בתפקיד זה שליחות של עם ישראל; אך אם כשרוננו מספיק דק לידי כך — אני מעדיף את התרומה החיובית הקטנה ביותר שאנו תורמים, או מקווים לתרום כן, על כל הדבר המרעיש הזה.

אבינאריסו, שהיה עורכו של Kunstwort (כתב-עת שמילא תפקיד חשוב גם בהתפתחותו של קאפקא ואשר כעת מדבים להורכרו בביוגרפיה שלו), כתב פעם: „היהודים הם האדמיניסטרטורים של הספרות הגרמנית“. וזה היה נכון. חלק גדול מן

ש. : — האין אנו משלמים מחיר מדי בעד גישומה של הציונות — מחיר אבדן רגישותנו? אבדן החוש לסאטי־רה, להומור, אבדן ה„זרות“ האינ־טלקטואלית היהודית, אותה „תלי־שות“ פורייה, אשר אפיינה ומאפיינת את מעמדו של האינטלקטואל היהודי בגולה?

ת. : — אם אתה שואל על ההערכה של מצבנו בגולה, ועל ה„מחיר“ ששילמנו, אני מוכרח לומר שאינני מעריך כלל וכלל את תפקידנו כאינטלקטואלים בגולה באותה מידה של הערכה הנשמעת מדבריך. התפקיד שלנו היה פאראזיטי. לפני עיני כל אותם היהודים שפעלו בגרמניה לפני מלחמת-העולם הראשונה ובייחוד אחריה, בשנות העשרים; אולי היתה להם, ובוודאי היתה להם, פוגר קציה מעוררת כלפי העם הגרמני בשעתו, אבל כביטוי של עם, של העם היהודי וכתרו־מתו לתרבות האנושית — דומני, כי הסיכום הוא שלילי מאוד. תפקידנו או בגרמניה וכנראה כיום באמריקה ובאנגליה (אך איני מומחה לכך) — אינו עושה עלי כלל רושם חיובי.

קשה להסביר זאת למי שלא חי באותה תקר־פה שבאה, בין היתר, לידי ביטוי בולט בכתב העת של שווארצשילד „Tagebuch“

דוגמת עמים קטנים

ש. — „מחיר הציונות“ פירושו, בין הייטר, שהדורות האחרונים של ילידי-הארץ שהעברית היא שפתם היחידה ואשר הקשר עם העולם המערבי בא להם רק אחר מאבק ממושך בשפה ובתרבות זרות — אולי יתקשו לשמור על דיוקן חייה הרוחניים של ישראל. לפני שאלת המחיר הזה לא עמד כלל דורך, משום שמראשיתכם הייתם מעוֹ-גנים בשפה ובתרבות מערבית, לכן אולי לא הרגשתם בחומרתו של התה-ליך?

ת. — הדברים ודאי נכונים אך מה אפ-שר לעשות? תפקידנו יחד אתכם, הדור הראשון שחי באווירה היהודית ובשפה העב-רית בישראל — תפקידנו הוא לתרגם עד כמה שאפשר. ופה ודאי שנגעת בנקודה מכאבת מאוד. אלא שדומני כי, זהו תפקיד העומד לפני כל עם קטן.

באוניברסיטה הצ'כית בפראג היה בתחילת המאה פרופיסור לגרמנית, יהודי צ'כי מת-בולל בשם ארנושט קראוס (גם אחדיו היה הפרופיסור לגרמנית המשורר היהודי, אוטוקאר פישר, ומעניין שעד היום היהודים הם בשביל הצ'כים מביאי התרבות הגרמנית, כמו הפרופיסור גולדשטיקר המשמש ככהונה זו עתה, והוא ממבשרי תורתו של קאפקא. היה בשעתו ציר של צ'כיה בישראל). א. קראוס זה ייסד, בערך ב-1900 מין ברית שהוא קרא לה בשם „בבל“ — ברית של עמים קטנים לשם סיוע הדדי, לאפוליטי. הוא עצמו הגשים את הברית על-ידי כך שמדי שנה בשנה נסע עם קבוצה של איכרים צ'כים לדגיה כדי לקשור קשרים בין שני העמים, ובייחוד כדי ללמד את הצ'כים על בית הספר העממי הגבוה בדגיה מיסודו של גרונטוויק. גרונטוויק היה הוגה-דיעות לאומי דני, פי-לוסוף ותיאולוג, והוא ייסד תנועה שעד היום נשארה בחשיבותה בכל ארצות סקאנ-דינאביה — תנועה של השכלה למבוגרים. בגיל 20—22 מפסיקים האיכרים את עבודתם בשדה והולכים לתקופות של כמחצית-השנה ללמוד בבית-ספר למבוגרים מסוג זה.

קראוס — ודאי גם מתוך תודעה יהודית עמוקה — ייסד את התנועה של קשר בין שני העמים הקטנים, דגיה וצ'כיה. הוא דאג שכל עם קטן מוכרח למצוא לעצמו דרך אל עמים קטנים אחרים, דרך שלא תביא לידי התבוללות אלא להיכרות הדדית, ועל

הספרות הגרמנית היה תלוי ביהודים. בפראג, עיר-מולדתי, היה תיאטרון גרמני שמנהלו היה יהודי (איש בעל השראה בשם אנג'לו נוימן), השחקנים היו בחלקם הגדול יהודים, והקהל היה כמעט כולו יהודי, כי לא היו בעצם בפראג גרמנים רבים שהלכו לתיאטר-דון; ובעיר היתה רוחת ההלצה: המנהל הוא יהודי, השחקנים יהודים והקהל הוא יהודי — וביחד קוראים לכך „תיאטרון לאר-מי גרמני“.

וההלצה היתה מרה מאוד. בעיני הצ'כים היתה מכאיבה התופעה שתיאטרון גרמני, ודווקא בעל רמה גבוהה, מתקיים בעיר הבירה הצ'כית. היהודים עשו בכך שירות לאומי גרמני, וכמובן שהתכחשו כלפי חוץ וכלפי פנים לעובדה שהם יהודים. התיאטרון, במקרה המסופר כאן — זוהי תרומה חיובית. אך התרומה הכוללת של היהודים היתה תרומה של ביקורת (כמו, כנראה, בספרות האמריקאית כיום) ובעצם היה בכך עניין של פאראזיטיות.

ש. — ההנך סבור איפוא שקיימת אנאלוגיה בין מעמדה התרבותי של יהדות גרמניה וצ'כיה לתפקידה של היהדות באמריקה כיום?

ת. — עד כמה שאני קורא ומכיר, ושר-פט על פי ידיעתי זו — דומני שיש אנא-לוגיה רבה. וכאשר אתה שואל אם לא שילמנו מחיר גדול מדי בכך שוויתרנו בבר-אנו לארץ-ישראל על תפקידנו זה — אני סבור שמה ששילמנו כשוויתרנו על תפקיד זה של מבקרי הגויים, לא היה כל כך הרבה, אם כי כמובן שבעולם נודע בעיקר תפקידנו הקודם, ולא, באותה מידה, עבודת-תנו כאן בארץ. מה עוד שאותו „תפקיד“ יצר ביהודים של אז (ואיני יודע בבירור אם זה כך גם באמריקה כיום) איזה מין התנשאות, מין רגש של עליונות לגבי הגויים אף-על-פי שלמעשה אנחנו נהנינו מן העבר דה הפיזית והרוחנית שלהם. עובדה שהיתה אז בגרמניה ספרות גרמנית-גויית שהיהודים כלל לא קראו אותה — למרות שהיינו תלויים בלשון זו; היו סופרים שתיארו את חיי האיכרים הגרמניים והדבר כלל לא עניין את היהודים כך שבעצם היו שתי ספרויות: אחת שהיהודים מעוניינים בה והאחרת שאין הם שמים אליה לב. והבלתי-בריא והמסוכן ביחס הזה בין גרמנים ויהודים היה בכך, שהיהודים היו בעלי העיתונים הגדולים והוצאות-הספרים הגדולות ושלטו באופן זה על הספרות הגרמנית.

ותם (בזהותם יהדות עם דת) ולהת-
בולל בתוך „ישראליותם” או „עבריו-
תם”. האם אחרות הדעות המתמיהה
בין יהודים אלה שם וכאן, מבשרת
קץ לבשורתה ולשליחותה של היהדות
בתור שכזו בקרב עמנו ובעולם כולו?

ת.: — היתרון הגדול של היהדות הוא
בוה, שהיא ממשות לאומית מוחשית ולא
אמונה מופשטת, ועל-ידי כך איבר אורגאני
של האנושות, חלק מן ההיסטוריה הכוללת
של האנושות. ואילו חסרונה וסכנתה היא
המתחות בין האוניברסאליזם
ובין הפארטיקולאריזם הלאומי.
היתרון הגדול של הדתות הבינלאומיות, כגון
הנצרות והאיסלאם, הוא בזה שבתוך הכנ-
סייה בוטלו ההבדלים בין העמים השונים.
אולם יתרון זה נקנה על-ידי כך, שהכנסייה
אינה ממשות חברתית מלאה, כדרך העם;
שהיא אינה מקיפה את כל מחוזות-החיים;
שהיא מנותקת במידה רבה מן המוחשיות
והאחריות של החיים ההיסטוריים. ואותה
המתחות בין האוניברסאליזם והפארטיקולא-
ריזם הועתקה שם מן הקרקע הלאומי אל
הקרקע הדתי על-ידי שקיים שם כעת ההב-
דל, קיימת התהום, בין „המאמינים” ו„הבל-
תי-מאמינים”. על זה הצביע לפני שנים
רבות יצחק היינמן, אך אין זה מעניי-
ננו לפרט כאן את ההבדלים, או לשאול את
השאלה מה הם התפקידים האקטואליים המר-
טלים על „התאים” השונים של האנושות
בדגש זה לגבי הסכנה המאיימת על האדם
ועל ההומאניזם.

רק לגבי יהדותנו חייבים אנו לומר מלה
אחת: מאז ומתמיד נאבקות בתוך אמונתנו,
בתוך עמנו, שתי השאיפות שהזכרנו, האוני-
ברסאלית והפארטיקולארית. מתיחות זו היא
בריאה ופורייה כל עוד קיים שיווי-משקל
דינאמי בין שתי השאיפות, ואין זו מחניקה
את זו. תולדותינו הקשות בין העמים הביאו
פעם בפעם לכך, שהמגמה הפארטיקולאריס-
טית התגברה במידה מסוכנת. מושגים כמו
„גוי”, „אדום”, „עמלק” השתלטו על נפש
היהודי, ואבותינו סלדו מפני עולם הגויים
„סלידת פחדים וסלידת כאב” (כמו שכתב
בשעתו בנימין תמוז ב„הארץ”, י”ט
אדר תשט”ו, במאמרו „סיוט”).

ברגע שבו נעשינו מדינה, עם במשפחת
העמים, התחזקה אמנם מידת-מה השאיפה
האוניברסאלית, אך התחזקו מן הצד השני
גם השאיפות לקראת התבדלות וברידות.
כאן אורבת סכנה איומה לנו ולעמדתנו בין

ידי כך ייפתח חלון אל העמים האחרים
ויגבר הסיכוי להילחם בהצלחה בסכנה של
הקרתנות.

חשיבותו של מאסאריק מבחינה תרבותית
(היא עולה על הבחינה הפוליטית) נעוצה
בכך שהוא הטיף תמיד למה שהוא קרא
בשם: „פתיחת חלונות”; ובייחוד פתיחת
חלונות לעבר תרבויות שהיו די רחוקות
מן הצ'כים, כמו האנגלית הרוסית. הוא
עצמו חיבר הרבה ספרים בנושא הזה וגם
דירבן לכך את תלמידיו שיילכו בדרכו
ויקרב את תרבויות העמים האחרים אל העם
הצ'כי.

דומני שעלינו בישראל ללמוד מכך; מה
גם שהיום הדברים קלים הרבה יותר למגע
עם הרחבת דרכי הקומוניקציה שהביאה
עמה תקופתנו גם בשדה התרבות.

אוניברסאליזם ופארטיקולאריזם ביהדות

ש.: — האם תיתכן, לדעתך, התחד-
שות דתית בארץ? כיום ההכרעה אצל
אדם חילוני לקבל על עצמו אורח-
חיים דתי כמוה כמעבר למחנה אחר
— כה קשוחה החלוקה בין המחנות
בארץ. הייתכן איפוא, כי דווקא בנקור-
דה זו יש מקום לקבל השפעה מנס-
יונה של יהדות ארה”ב, על זרמיה
הדתיים-הריפורמיים העונים לצורך
המצויאות? או שמא יש ניצנים לתה-
ליך זה כאן בארץ, באתגר שמדע-
היהדות שהוא „חילוני” ברובו — מע-
מיד בפני היהדות התורנית, כמו, למ-
של, התביעה ההיסטוריוסופית לראות
את היהדות כדינאמית ורב-צדדית;
האם אפשרי כי השקפות אלה, בצירוף
דרישותיה של המציאות — יביאו לת-
קופה של התחדשות פורייה במחשבה
הדתית ובהלכה?

ברנארד לוויין כתב בשעתו
ב„ניורסטייטסמן” בשם „האם אני
יהודי?” ובו הוא מעלה את הדעה,
כי כיום ישנן רק שתי אפשרויות לק-
יום יהודיות — קיום יהודי-דתי (בת-
פוצות) וקיום יהודי (גם חילוני) ביש-
ראל. כל השאר — התבוללות, או
בלשונו: אלה שאינם מוצאים כל
קשר ליהדות, אינם יכולים עוד לחוש
עצמם כיהודים. בכך הוא עומד באופן
פאראדוקסאלי בדיעה אחת עם אותם
„כנענים” השואפים להכחיש את יה-

ביום לתלמוד — שהחינוך הזה יכול ליצור אדם בריא. זוהי דיספרופורציה בין התרבות האנושית הכללית לתרבותנו שלנו. וכאן הבעיה מאוד קשה: למצוא סינתזיה. כי באופן אחר אנחנו באמת נהיה שני עמים מבחינה תרבותית: אלה שרואים את עיקר הווייתם כהווייה אנושית ואלה שבזים לתרבות האנושית הכללית. ואין המדינה והשפה העברית המשתפת אלה ואלה די חזקים כדי לגשור מעל לתהום.

כאן אני רואה את מקומו של בובבר בתרבותנו, אם ניתן לקחת את האיש כסמל — איש שהיה מצד אחד כה מושרש בתרבות היהודית, ומן הצד השני היה כולו מושרש באנושות עד כדי כך שהביא בשורה לאנר שות. אני נוקט בשמו, כי אני רואה כאן את הסמל של השאיפה לסינתזיה. השאלה היא, אם אפשרית סינתזיה כזו. בכך לדעתי תלוי הכול. גילויים שונים אינם מעודדים. ונראה, שבית-הספר הממלכתי שלנו לא הצליח למצוא את הדרך. כל העניין אולי תלוי בבית-הספר אם הוא יכול להקנות לתלמידים את הידיעות הללו. עניין התודעה היהודית, כנראה, לא הצליח. ואולי לא הצליח מטעם מאוד יסודי — לא רק שאין לנו מודים היודעים ללמדה, אלא שאי-אפשר ללמד יהדות כאובייקט, מבלי שהתלמיד יחיה את יהדותו. זו אינה תרבות-יוון שאפשר ללמדה כחומר לילד יהודי, אלא כאן צריך להימצא איזשהו דבר העושה אותה כסובייקט. בלי קיום המצוות אין, כנראה, אפשרות ללמד תוכנו של המצוות.

מצד שני, אין, כנראה, בית-הספר הממלכתי-דתי מצליח להקנות את הערכים האנר שיים, כך ששני טיפוסים אלה של בית-הספר שיש לנו כבר מכדיזים בעצם קיומם על כך שאיננו מצליחים, ואולי אף איננו דוצים להצליח, בסינתזיה זו. והסינתזיה הזאת הרי היא המטרה שמוטלת על הדור שלנו ושלכם, הצעירים, כאחד. לפני קום המדינה השלינו את עצמנו שרעיון המדינה והציונות הוא הגשר שיגשר על התהום הזאת. ומכאן מידה של אכזבה מיסוד המדינה המובעת בשאלותיהם ובתהיר תיהם של בני הדור.

הכנעניות ופימונה וייל

ש. : — יש האומרים כי „כנעניות“ מנצחת בארץ לא רק כתנועה רעיונית אלא בתוך הפריפריה הרחבה של השטח-חיות והסתמיות. אנשים מתעלמים

העמים. אנו צווינו למחות את זיכר עמ' לק. אך אל נרים בארצנו את חומות הגיטו כמו ידנו. נהיה מה שכינה א.ד. גורדון בשם עמ' אדם, ואז יהיה מקומנו ניכר במאבק האדם על הומאניזם חדש. ומי יודע אם מצבנו הגיאוגרפי, ההיסטורי והנפשי כאן בארץ, בין המורח והמערב, אינו מכשיר לנו למלא תפקיד חשוב במאבק זה.

האם הסינתזיה אפשרית?

השאלה היא מה תהיה התפתחותה של דת ישראל? אם צודקים אלה הרוצים לבנות חומה בינינו לבין העולם, ואם אלו יהיו פניה של דת ישראל — אז כל השאיפות לשבץ את עם ישראל במשפחת העמים תעלינה בתוהו. קראתי בחג חנוכה האחרון את מאמרו של ש. שניצר ב„מעריב“ בו, בין הייתד, הוא יוצא מנקודת הטיעון שהמכבים לא קראו את סופוקס ואוריפידס, ואם אנו ממשיכים להדליק נרות חנוכה לכבודה של אותה תנועה — עלינו להוציא מסקנות עקיבות.

ואכן, זוהי השאלה — האם עם ישראל דוצה להיות „עם לבדד ישכון“; ומחי „בדידות“ זו בין העמים, לשם מה אנו מתבודדים, האם התבודדות זו היא אמצעי או מטרה? אני כמוכן נגד התבוללות, אבל לצערנו אנו רואים אצלנו תופעה אחרת — רבים הם העושים את האמצעי למטרה. תכילתה של דת ישראל היא להיות דת הומאניסטית ולגאול את האדם — ואנו התבדדנו כדי שגוכל להיות יותר נאמנים לבשורתנו — אך אל לנו לשכוח, כי בשורתנו היא אנושית-כללית. אמצעיה של דת ישראל אינם מטרה לעצמם אלא אמצעי למטרה נעלה ובעלת משמעות דתית ואנושית מקפת יותר. כל קיומה של הפארטיקולריות הדתית בישראל כיום הוא בלתי-אפשרי מעיקרו, מאחר שהיא בכל זאת קיימת, היא מביאה שלא בטובתה, לידי ריאקציה כנענית. אלא שגם הכנעניות היא פארטיקולאריות, אם כי מסוג אחד.

ואכן, מסוג גרוע יותר, ריק יותר. אינני סבור שבזמננו, כאשר עמים מתקרבים והמרחקים אינם עוד מה שהיו — שבזמן הזה אנו יכולים להתפרנס מבחינה רוחנית מעצמנו בלבד ולראות בכל התרבות של האנושות רק כמין „פרחים“, כמאמר יהודה הלוי, „שאינם נותנים פרי“. לצערי, אין אני מכיר את הפרטים אך אינני מתאר לי שהחינוך בשיבות, כשנותנים חמש או שבע שעות

את כל האידיאות של האנושות, וכפי שידעה לעשות זאת בזמן המשנה. ומן הצד השני קיימת התביעה שאלו הקרויים „חילוניים“ יעשו תשובה — אם לומר זאת באופן פשוט. מבחינה זאת אנו עומדים לפני אתגר ענקי. והוא תפקיד גדול לגבינו ולגבי האנושות כולה.

„ציונות מיסיסיפי“

ש. : — אך האם האתגר הזה משמש באמת אתגר לצעיר היהודי בישראל? וכלום יש בו כדי לקסום לצעיר היהודי בגולה? הנה רואה נוער יהודי תוסס ואידיאליסטי בארצות-הברית בהליכה לעזרת הכושים למיסיסיפי משום אתגר, בעוד הציונות, או הדת, דומה, שאי-נס אומרים לו כמעט ולא כלום, לא כאן, וגם לא שם. האתגרים של הצירוף ושל דיוקן היהדות בארץ איבדו כנראה את חיוניותם וכוח-משיכתם. ואם אמנם ישנה, דומה שישנה, התעוררות יהודית או אנושית-כללית בקרב יהדות ארצות-הברית וצעיריה — מניין לנו שאפיקה יפנה בכיוון שלנו?

ת. : — התפקיד הזה למצוא סינתזה היתר חלה חרשה של חיי הדת בעם ישראל, התפקיד הזה הוא לא פחות מושך מאשר התפקיד לצאת להפגנות לטובת הכרשים (האם אין גם אצלנו אפשרויות של „הליכה אל העם“, של ההזדהות עם הנדכאים והנעלבים, כמו שהן קיימות בצפון-אמריקה? שאל את יעקב מימון בירושלים ויגדל).

אינני יודע באיזו מידה יכולה יהדות אמריקה לעזור לנו בשטח ההתחדשות הדתית על פי תקדימיה, כפי שהזכרת בשאלה הקודמת. יש לי הרבה סימפאטיות לתנועות הריפורמיות והשמרניות בין יהודי ארצות-הברית, אך התפקידים המוטלים עלינו כאן בישראל הם הרבה יותר קונקרטיים, והבעיות מסכנות הרבה יותר את קיומנו הממשי. שם, אחרי ככלות הכול, אין בכך משום סכנת קיום.

לכן, אילו היינו מצליחים באתגר הזה, במציאת הסינתזה — היתה הצלחתנו הרבה יותר חשובה, פורייה ומשמעותית. אם גם קשה יותר מאשר אצל יהודים בכל מקום אחר.

**מרפין לותר וסיכווי שלום
יהודי-ערבי**

ש. : — מדינת-ישראל, השאלה הער-בית וסיכווי השלום כרוכים יחדיו ב-

מעברם ההיסטורי לא מסיבות אידיאו-לוגיות אלא מפני שכך קל יותר. מהי דעתך על הסיכוי שההשקפה הזאת, ביודעין ושלא-ביודעין, בפוליטיקה וב-חייה-הרוח — תקנה לעצמה הגמוניה על כיוון התפתחותה העתידה של ישראל?

ת. : — קשה לי לתאר כי דבר ממין זה יכול לעמוד בפני איזה מיבחן שהוא. אם הכנעניות תצא מנצחת אצלנו — ואני מנסה לתאר לעצמי את שאלתך אך איני חפץ להעלות אפשרות זאת על שפתיי — דומני, שאם נעמוד אי-פעם לפני מיבחן צבאי דציני גוסף, לא תוכל ההשקפה הזאת לשמש דבק ממשי לעם. קשה לקוות ולתאר, שמישהו יקריב קרבנות גדולים למען היעדר זיקה תרבותית ממין זה.

ש. : — אך טענתה של ההשקפה הכנענית הפוכה היא. על פי גירסתה נוצר „עם עברי“ חדש בארץ-ישראל ובישראל, אשר קיומו וצרכיו מחייבים מערכת מושגים חדשה, שאינה קשורה עוד בעם היהודי ובעברו ההיסטורי. גישה זו תחייב את העדפת האינטרס הישראלי בכל שטח שהוא על פני האינטרס היהודי, כמו, למשל, בשאלת היחסים עם גרמניה, עם המרחב הערבי, שלא לדבר על המומנט התרבותי בו קיימת תביעה „עברית“ לאוטונומיות ול„התחלה חדשה“. מכאן שהפאטריסטיזם הכנעני עשוי לתבוע לעצמו מעמד של עדיפות על פני הלאומיות היהודית, שהיא בעיניו „תלושה“ וקוסמופוליטית.

ת. : — מהי לאומיות כנענית זו — בת שלושים שנה או חצי-מאה שנה? במלחמת-העולם השנייה נכנעו האיכרים הצרפתיים לגרמנים מכיוון שתודעתם הלאומית היתה כה קטנה שאמרו בליבם: מוטב לחיות תחת שלטון הגרמנים מאשר למות כצרפתים. ואז כתבה סימונה וייל ספר בשם: „הש-תרשות“; והתיזה של הספר היתה: עלינו ללכת עד השורשים כדי לגלות את הסיבה של מפלתנו. ומכאן היא בנתה תוכנית לריפורמה שלימה של חיים צרפתיים. כדאי היה לקחת פעם את הספר ולהשוותו למצבנו אנו.

לי נרמה שברור כאור-היום שאנחנו יכיר לים לחיות כאן רק אם דת-ישראל תדע להשתחרר מאותם הכבלים של גיטואיות. כך תהיה דת הומאניסטית שתוכל לספוג לתוכה

קשר הנראה חסר-מוצא. כיצד הנך משקיף על הבעייה בכללותה כיום?

ת.: — בהתחשב בקצב המהיר של ההיסטוריה נדמה לי שעלינו להעלות על הדעת כבר היום את האפשרות שבעוד זמן מועט יהיה המזרח, אפילו הרחוק, קרוב מאוד. רוסיה מצוייה כבר באזורנו. ומחר-מחרתיים אולי גם סין. כיום מהלך כאילו החשש, או הסיכוי, שהערבים הם שייחנו מן התהליך הזה. אך האם באמת כך יהיה?

השאלה הבטחונית, עם כל ההשפעות המ-זיקות שהיא עשויה לגרום וגורמת בחיי-פנים — עדיין נשארת ממילא הראשונה במעלה, ואינני רואה תפישה שהיתה יכולה לשנות זאת.

לגבי העבר — הרי יצירת המדינה היתה מעבר לתקוותיהם של החולמים הקיצוניים ביותר, וזה מראה עד כמה אנו עיוורים לגבי ההיסטוריה. נעשה פה דבר ששום ציוני לא חלם על כך. היו בינינו חילוקי-דיעות כאשר „ברית שלום“ פעלה — לגבי הערכת הלאומיות הערבית. המנהיגים הציוניים ראו עדיין באותה תקופה את הערבים כאלמנט שאפשר לקנותו. אך איש לא חלם על כך שהערבים יעזבו את הארץ. כל הדברים הללו רק מראים שההיסטוריה אינה נעשית על ידי בני-האדם בלבד. רק במידה קטנה מאוד יש לבני-האדם השפעה על יצירת העתיד, לכן כה קשה לדבר על העתיד. אנו צריכים לעשות את הכול כאילו העתיד תלוי בנו, אבל יחד עם זאת עלינו לדעת שהעתיד תלוי סוף כל סוף בכוחות עליונים. אם תרצה לומר — בקב"ה.

לותר אמר פעם מלה על היחס בין תפילה ובין עבודה. והוא אמר בערך כך: אתה חייב לעבוד כאילו לא היה אלוהים בעולם והכול תלוי בעבודתך, ואתה חייב להתפלל כאילו עבודתך לא היתה קיימת

כלל. כך גם אנו צריכים לחשוב, להתאמץ ולחשוב על העתיד, אבל יחד עם זאת לנסות לדעת שמחשבתנו בכל זאת איננה המכריעה. מובן, שכל בנייה של גשרים אל שכנינו היא צרה-שעה; ואולי עם הזמן ועם הימשך קיום המדינה — דור חדש של ערבים ויש-ראלים יהיה יותר רחוק מאותו הניצחון שלנו ואותה המפלה שלהם — ואז יהיה קל יותר למצוא את הגשר. אך במידה רבה אנחנו תלויים בכוחות היסטוריים שאינם ברשותנו ובשליטתנו. אני סבור, שאין אנו יכולים לעשות הרבה, אך מה שאפשר לעשות — צריך לעשותו. וקודם-כול, הרבר הפשוט ביותר, לקרב את הערבים שבארץ אל מדינת-ישראל. לנקוט פוליטיקה כזאת שהערבים יהיו מוכנים לראות בקיום המדינה גם את עניינם הם. התקווה אינה גדולה אך כל מה שניתן לעשות — צריך להיעשות.

ברור לי שהעניין הבטחוני איננו יכול להיות, לטווח ארוך, הערב לקיומנו. אי-אפשר לבנות קיום של עם קטן על כידונים.

ש.: — והרי אחת מטענותיה של הציונות היתה, כי היא מביאה עמה את הבטחון של הקיום היהודי.

ת.: — הציונות טעתה לגמרי. היא הצילה כמובן אותנו, אותי ואת בני-משפחתי, במידה שזענו עלינו לארץ. אבל בטווח רחב יותר — קיומנו ככלל לא נעשה יותר בטוח. פראנץ רוזנצווייג אמר, שעם ישראל יכול להבטיח את קיומו רק צעד אחר צעד, ומבחינה זאת ראה את הציונות כהבטחת קיום לזמן קצר בלבד. ערכה — שהיא מבטיחה את קיומנו לעוד דור. הוא חשב שעם ישראל יכול להבטיח את קיומו רק בדרך זו — דור אחר דור, מתוך הפיתרון הספציפי לכל תקר פה. אך זו היתה, כמובן, תפיסה מאוד לא ציונית.

למלאות ח"י שנה למדינת ישראל

ברכות ואיחולים לסופרים העברים
לקרובינו ולדידינו

רחל ושמואל שולזינגר
חיה ויגאל שולזינגר
וילדיהם דן ואכנתר
לאה ונתן וינמן
ברוקלין — ארה"ב